

QADIMGI XORAZMDA ANTIK DAVR SHAHARLARI VA ULARNING RIVOJLANISHI

Razzoqov Sardor

Urganch davlat universiteti,

Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar fakulteti,

Tarixshunoslik, manbashunoslik va tarixiy tadqiqot usullari mutaxassisligi

magistranti,

[@sardorrazzoqov490@gmail.com](mailto:sardorrazzoqov490@gmail.com)

Annotatsiya: Ushbu maqola Xorazm vohasining antik davr mil.avv IV-milodiy IV asrlar tarixiga bag'ishlangan bo'lib, antik shaharlarning o'rganilish bosqichlari, antik davrda mavjud bo'lgan shaharlar, 1990-yillargacha va mustaqillik davrida shaharlarni o'rgangan olimlar faoliyati, ular yozgan asarlar, antik Xorazm shaharlari haqida qisqacha va kerakli ma'lumotlar beriladi. Maqolada yana shaharsozlik va me'morchilik, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar haqida ham ma'lumotlar beriladi.

Kalit so'zlar: Antik shaharlar, Xorazm, Xorazm arxeologik ekspeditsiyalari, S.P.Tolstov, Jonbosqal'a, Ko'zaliqir, Oqshaxonqal'a, Qo'yqirilganqal'a, Qo'rg'oshinqal'a, Kichik qirgizqal'a, Bozorqal'a.

CITIES OF THE ANCIENT PERIOD AND THEIR DEVELOPMENT IN ANCIENT KHOREZM

Razzoqov Sardor

Urganch state university,

Socio-economic sciences faculty,

Master's degree in historiography, source studies and historical research methods,

sardorrazzoqov490@gmail.com

Annotation: This article is about the antiquity of the Khorezm oasis IV BC-IV AD is dedicated to the history of the centuries, the stages of the study of ancient cities, the cities that existed in antiquity, the activities of scientists who studied cities until the 1990s and during the period of independence, the works they wrote, brief and necessary information about the ancient cities of Khorezm information is provided. The article also provides information about urban planning and architecture, socio-economic relations.

Key words: Ancient cities, Khorezm, Khorezm archaeological expeditions, S.P. Tolstov, Jonboskala, Kozalikir, Akshakhankala, Koykirilgankala, Kurghoshinkala, Kichik Kirkizkala, Bozorkala.

ГОРОДА ДРЕВНЕГО ПЕРИОДА И ИХ РАЗВИТИЕ В ДРЕВНЕМ ХОРЕЗМЕ

Razzoqov Sardor

Ургенчский государственный университет,
Факультет социально-экономических наук,

Степень магистра в области историографии, источниковедения и методов
исторических исследований,
@sardorrazzoqov490@gmail.com

Аннотация: Статья о древности Хорезмского оазиса IV до н.э.-IV н.э. посвящена истории веков, этапам изучения древних городов, городам, существовавшим в древности, деятельности ученых, изучавших города до 1990-х годов и в период независимости, написанным ими работам, кратким и необходимым. Приводятся сведения о древних городах Хорезма. Также в статье представлены сведения о градостроительстве и архитектуре, социально-экономических отношениях.

Ключевые слова: Древние города, Хорезм, Хорезмские археологические экспедиции, С.П. Толстова, Джонбоскала, Козаликир, Акшаханкала, Койкирилганкала, Кургошинкала, Кичик Киркизкала, Бозоркала.

Xorazmning antik davr shaharlarining o'rganilish tarixini ikki bosqichga ajratishimiz kerak.

1-bosqich XX asr 90-yillariga qadar amalga oshirilgan arxeologik tadqiqotlar.

2-bosqich Mustaqillik yillarida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar.

Xorazm ekspeditsiyasining S. P. Tolstoy, Ya.G'. G'ulomov va E.A.Polyakovdan iborat tarkibdagi qidirish guruhi 1938-yilda ishini davom ettirdi¹³. Bu guruh 14 ta yodgorlikni tekshirdi. Qo'yqirilganqal'a, Qo'rg'oshinqal'a, Bozorqal'a, Jonbosqal'a, Qizilqal'a, 7 ta Tuproqqal'a, Katta va Kichik Qirqqiz, Anqaqal'a, Qo'ziqirilganqal'a tekshirildi. Bu ish natijasida mil. avv. IV asr - mil. IV asr yodgorliklari katta majmui va ularning sanasi aniqroq belgilandi.

1939-yilda Xorazm ekspeditsiyasi arxeologik qidirish ishlarini uch yo'nalishda olib bordi. Natijada 16 ta yodgorlik arxeologik jihatdan tekshirildi . Bu arxeologik ekspeditsiyalarda S.P.Tolstov hissasi nihoyatda katta. U inson bu o'lkani sevar, uning tarixiy qimmatini yaxshi tushunar edi. "Qadimgi Xorazm" degan monumental asarida shunday deb yozadi: "Bu ekspeditsiya muallifning kelajakda qiladigan ishlarining yo'nalishini belgilab berdi. Xilma-xil tasodifiy vazifalar uning e'tiborini har qancha chalg'itmasin, bari bir o'ziga xos O'rta Osiyo "Misri"ning tarixi, etnografiyasi va arxeologiyasi bilan qiziqdi¹⁶. Olim 1937-1940-yillarda arxeologik izlanishlar olib bordi va "Xorazm sivilizatsiyasi" degan tushunchani arxeologiya faniga olib kirdi. Arxeologik tadqiqotlar uchun aviamarshrutlarning uzunligi 9000 km ga teng edi, 250 dan ortiq qadimiy shahar va qishloqlar ochildi va o'rganildi[3].

Antik davr Xorazm shaharlari, shaharsozligi va hunarmandchiligi, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari haqida qisqacha va kerakli ma'lumotlarni berish lozim deb hisobladik.

Jonbosqal'a Ushbu yodgorlik Bozorqal'aning shimoliy sharqiy tomonida, ya'ni Kaltaminor kanalining shimolga qarab cho'zilgan Bozorqal'a irmoqlari bo'yida Jonbosqal'a joylashgan. Ya'ni, Sulton Uvays tog'ining sharqiy etagida, Aqchadaryo o'zanidagi qiyalikda qurilgan.

1939-yilda S.P.Tolstov hamda arxitektorlar V.I.Pilyavskim va G.Ali Zoda bilan birgalikda Jonbosqalaning ichki tartibini batafsil kuzatganlar. Buning natijasida ko'plab qimmatli ma'lumotlar qo'lga kiritilgan. Yodgorlik miloddan avvalgi IV asrga oid bo'lib, uning hajmi 200x170 m. Yodgorlik Qang'yuy davriga oid. Rejalashtirish jihatdan to'g'ri to'rtburchakli, qalinligi 5 m, balandligi 2-10 m. devor bilan o'rab olingan. Qal'aga kirish uchun bitta darvoza bo'lgan. Bu yerda olov ibotxonasi ham bo'lganligi aniqlangan. Imorat o'rtasidagi supachada qurilgan o'choqda muqaddas o't doim yonib turgan[3].

Ko'zaliqir Qadimgi ahamoniylar davrida shakllangan Xorazm davlatchiligi markazlaridan hisoblanadi. Ko'zaliqir yodgorligida arxeologik ishlarni mashhur arxeolog-olim S.P.Tolstov 1937-yildan boshlab olib borgan. Bu arxeologik yodgorlik hozirgi vaqtda Turkmaniston Respublikasi hududida joylashgan. Ahamoniylar sulolasi satraplarining shahar-qal'asi bo'lgan degan fikrlar bor. 1937, 1939, 1953, 1954-yillarda bu yodgorlik M.G.Vorobeva va S.P.Tolstov tarafidan ochilgan. Ko'zaliqir yodgorligi Xorazmning ilk antik davrida ahamoniylar hukmronligi vaqtida qurilgan ilk shahar bo'lishi kerak degan fikrlar bor.

Oqshaxonqal'a Qazaqli yotgan Qoraqalpog'iston Respublikasi Beruniy tumanida mil.avv IV-III asrlar milodiy IV asrlarga tegishli qadimgi poytaxt hisoblangan shahar-qal'a. Yodgorlik 1956-yil Xorazm ekspeditsiyasi olimlari tomonidan aniqlandi. 1982, 1985-yillarda arxealogik tekshiruv ishlari olib borildi[2].

Oqshaxon qal'ada 1995 yildan boshlab O'zbekiston Respublikasining mustaqillik yillarida qadimgi Xorazm shaharlarini tadqiq qilishning so'nggi bosqichi to'g'ri keladi. Xorazm Ma'mun akademiyasi va Urganch Davlat universiteti ilmiy xodimlari shu yillarda Olmaotishkan, Dashqal'a 2, Hazorasp va boshqa shaharlarni tekshirdilar. Zero, mamlakatimiz mustaqillikka erishganligi sharofati bilan bu borada chet ellik olimlar bilan birgalikda ishlashimiz uchun keng yo'l ochildi. O'zbekiston Fanlar akademiyasining Qoraqalpog'iston bo'limi Tarix arxeologiya va etnografiya instituti va Avstraliyaning Sidney universiteti olimlari hamkorlikda arxeologik tadqiqotlar olib borishmolda, Yodgorlikni qazish natijasida qadimgi xorazmliklar yozuvi, rangli sur'atlar va qaimgi xorazmliklarning portretlar galereyasi topildi[1].

O'rta asrlar geograflarining yozishicha, Xorazmning qadim poytaxti Darjash deb atalgan, u Kat shahridan avval bunyod etilgan. Hozirgi kunda Darjash shahri Amudaryoning o'ng sohilida, Xorazm vohasida joylashgan Oqshaxonqal'a bilan bog'lanmoqda. Shahar to'rtburchak shakida bo'lib, qalin mudofaa devorlari bilan o'ralgan. Devorlarning tashqi tomonida va burchaklarida burjlar joylashgan, devorlarning balandligi taxminan 12-13 metrdan iborat bo'lgan.

Qo'yqirilganqal'a Antik davr qang'yuy davri yodgorligi Qo'yqirilganqal'a hisoblanib, mil.avv IV-III milodiy I asrlarga tegishli. S.P.Tolstov tomonidan 1938 yilda aniqlangan bo'lib, 1951 yildan keng miqiyosda tadqiq ishlari o'tkazildi⁵², Ushbu yodgorlik janubiy-g'arbiy Oqchadaryo deltasi tekisliklarida, To'rtko'l shahridan 22 km Janubi-Sharqda, Ellikqal'a tumanida Eski Kaltaminor kanali yonida joylashgan[6].

Arxeolog olimlarning ma'lumotlariga ko'ra Qoyqinlganqal'ada odamlarning yashagan davri mil.avv. IV-III asrlardan milodiy III-IV asrlargacha dvom etgan. Bu shahar qadimgi xorazmshohlar davlatining ilmiy madaniy markazi bo'lgan. Yodgorlik to'g'risida dastlabki ma'lumotlarni S.P.Tolstovning kitobida va monografiyada uchratamiz. Yodgorlikda 1937-yilda S.P.Tolstov, Y.G'. G'ulomov va E.A.Polyakovdan iborat arxealogiya guruhi qazishma ishlarini olib borganlar[5].

Yodgorlik aylana shaklida bulib,aylanasi 86 m, 5 m. qalinlikdagi devor bilan o'rab olingan, 9 minoraga ega. Qal'a markazida ikki qavatli silindr shaklida uy joylashgan, uning aylanasi 42m. Bu S.P.Tolstovning fikricha, sayyoralarni kuzatadigan joy bo'lgan.Shu bilan birga bu yodgorlik mayitlarni joylashtiradigan joy bo'lishi ham ehtimoldan xoli emas. Chunki suyaklarni saqlaydigan, loydan qilingan ostadonlar ko'plab topildi. Ostadon va uning yuqori qismi hamda qopqog'i odam haykalchalari bilan bezatilgan[4].

Xorazmning ko'p sonli inshootlaridan hozirda eng yaxshi holatda yarmi o'rganilgan. Qadimiy inshootlar xarobalarini o'rganish tufayli shaharlar hayoti, hunarmandchilik va savdoning gullab-yashnashi, san'atning sezilarli rivoji, yirik sug'orish inshootlari tarmog'i, qal'alar tizimi va o'nlab karvonsaroylarni tasavvur qilish mumkin.

Xorazm tarixi hali to'liq ochilmagan, u sirlar, taxminlar, rivoyatlar, osori-atiqalar, rivoyat va e'tiqodlar bilan qoplangan. Bularning barchasi bu hududga alohida qiziqish uyg'otadi – ochiq osmon ostidagi tirik muzey, qiziquvchan tadqiqotchini o'ziga tortadigan ertak. Bu davlatning o'lik shaharlari yilnomasi shifrlanmagan sahifalar bilan to'lib-toshgan, ular ertami-kechmi albatta o'qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1].Beruniy Abu Rayhon, Qadimgi halokatlardan qolgan yodgorliklar. -T.: 1968. B. 231.
- [2].Xodjaniyazov G.X., Yagodin V.N., Xelms S.U, Maklaren B.K. Raskopki na Akshaxankale // Arxeologicheskie issledovaniya v Uzbekistane 2000 g. Samarkand, 2001.-C. 175
- [3]. Qilichev T. Ko'hna qal'lar diyori. T.: O'qituvchi, 1993.- B. 34-36.
- [4]. <https://otpusk.uz/uz/uzbekistan/sights/khorezm>
- [5]. Толстов С. Қадимий Хоразм цивилизациясини излаб. Т.: Янги аср авлоди, 2014. - Б. 205-207.
- [6]. Жабборов И. Кўҳна харобалар сири. Тошкент: Ўзбекистон ССР давлат нашриёти, 1961.-Б. 69-70.